

חובת הקריאה לעולה לתורה בשמו

הקדמה
חשיבותו של השם
מקור קריאה לתורה בשם
טעם לקריאה בשם
המנהג שלא לקרוא בשם
שינוי המנהג
סיכום

הקדמה

הדעה הרווחת בציבור היא שבעניין זימון העולים לתורה ע"י הגבאי - מנהג האשכנזים להקפיד על קריאה דווקא בשמו ובשם אביו של העולה, בעוד שהספרדים אינם מקפידים על כך. אולם מעיון במקורות נראה שחלוקה זו אינה חד משמעית, ובקרב קהילות אשכנז היו מי שלא הקפידו על כך והיו אף שהקפידו שלא לקרוא בשם העולה, ומאידך ישנן מקהילות ספרד שהקפידו על הקריאה בשם. בנוסף, ישנם אשר הנהיגו שהגבאי מחלק למיועדים לעלות לתורה כרטיסיות עם הכיתוב "כהן", "לוי", "שלישי", "רביעי" וכו' ו"מפטיר", ובשעת העלייה מזמן אותם הגבאי לעלות על פי הכתוב בכרטיסיה "יעמוד הכהן", "יעמוד הרביעי" וכו'.
מהם מקורותיו של כל מנהג, וכיצד ראוי לנהוג למעשה?

חשיבותו של השם

על חשיבותם של השמות אפשר ללמוד מהמקורות הרבים בהם התורה מדגישה אותם, מאז אדם הראשון הנדרש לתת שמות לכל חי¹, דרך הקפדה על ציון שמם של אישי התנ"ך, ועד העיסוק בשמו של הקב"ה בכבודו ובעצמו².
החיד"א (פני דוד במדבר סי' ג) מבאר את הקפדת התורה למנות את בני ישראל דווקא "במנין שמות":

...דהשונא אינו יכול להזכיר שם שונאו ומכנה אותו על שם אביו או כינוי, ועל כל פנים מתרחק מלהזכיר שמו, וכן אמרו במדרש מדבר רבה פ"ח שהיה אומר דוד המלך ע"ה דואג ואחיתופל אין מזכירין שמי, עיי"ש. וזה אפשר שהוא כוונת הכתוב ראו קרא ה' בשם בצלאל, דחביב הוא לקרוא לו בשמו

1 בראשית ב, יט.

2 שמות ג, יג, ושם לג, יט ולד, ה.

ושם אביו ושם זקנו, וחיבה יתירה נודעת לו. וזה אפשר כוונת הכתוב ואנכי ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני. וזה אפשר שהיה ויכוח שאול ויהונתן, כי שאול בהיותו שונא אמר מדוע לא בא בן ישי וכו' אל הלחם, ומחמת שנאה אינו יכול להזכיר שמו, אבל יהונתן מתוך חיבתו השיבו נשאל נשאל דוד מעמדי, והיה יכול לומר נשאל מעמדי, דבו היו עסוקים והדברים מובנים, אלא שלרוב אהבתו הזכיר שמו, ועל כן השיבו אביו ידעתי כי בוחר אתה בבן ישי, שהרי אני רואה שאף שאני בכעס ולא היה לי צורך להזכיר שמו, גודל אהבתך הכריחה אותך להזכיר שמו. וזה שכתוב במספר שמות, [ישראל] חביבין עלי שאני רוצה שתזכיר שמותם, שיש לי נחת רוח בזכירת שמם. הרי שהזכרת שמו של אדם היא ביטוי לחיבה, בעוד שאי הזכרת שמו מהווה ביטוי לשנאה וביזיון.

מקור קריאה לתורה בשם

על קדמות המנהג לקרוא לעולה לתורה בשמו אפשר ללמוד מאיזכורו כבר בסדר רב עמרם גאון סדר שני וחמישי, אך ככל הנראה המנהג נהג כבר בימי חז"ל³:

ואמר שליח ציבור... הכל הבו גודל לאלוקינו ותנו כבוד לתורה כהן קרב כהן פלוני בר פלוני הכהן, ואם אין שם כהן אומר ישראל קרב ישראל [וכו']. ועונין הציבור תורת ה' תמימה משיבת נפש...

המנהג הוזכר גם במחזור ויטרי⁴, אור זרוע הלכות שבת⁵, רא"ש⁶, כלבו⁷, מהרי"ל⁸, מהר"י קולון⁹, ספר יוסף אומץ¹⁰, מהרי"ץ¹¹ ועוד. ממקורות אלו, מעבר לקדמוניותו של המנהג, קיימת עדות גם לתפוצתו הרחבה. וכך מסכם את הדברים הרב ישכר

3 וכך כתב בסדר התפילה: "...לא יפה הם עושים שמשינן ממנהג שתי ישיבות, ומנהג שלנו אין משנין ממה שאמרו חז"ל בתלמוד", משמע שהקפידו בשתי ישיבות בבל שלא לשנות ממנהג שנהגו חז"ל, וא"כ אפשר להסיק שגם מנהג הקריאה לעולה לתורה בשם נהג כבר בימי חז"ל.

4 לרבנו שמחה בן שמואל מוויטרי, קריאת התורה,

5 לר' יצחק בן משה, הלכות שבת (מב, טו).

6 גיטין לד, ב.

7 דין הוצאת התורה ודין הקריאה וברכותיה (מחברו כנראה ר' אהרן הכהן מפרובנס מחבר אורחות חיים).

8 רבי יעקב הלוי בן משה מולין, מנהגי מהרי"ל הלכות קריאת ספר תורה.

9 שורש כו.

10 קריאת שמות לבנים.

11 פעולת צדיק תשובה קו.

תָּמַר בספרו עלי תמר על ירושלמי (מגילה פרק ג הלכה ד"ה ולא שבעה קרואין אינון)¹²:

...שהרי ברוב גלויות ישראל קוראין להעולה בתורה בשם, אולם בנוסחאות שונות, מכאן שעיקרון לקרוא להעולה בתורה בשם הוא מתקופה מוקדמת, מזמן המשנה והתלמוד. אכן בנוסחאות שונות קוראין לעולה. בתורקיה, בולגריה, איטליה וצפון אפריקה קוראין יעמוד שם הטוב פלוני ובצירוף שם משפחתו, למשל יעמוד שם הטוב רבי פלוני ביבנישתי. ובפרס יעמוד פלוני בלי שם אביו, ואם יש שני אנשים ששמותיהם שווים מצרפים גם שם המשפחה. ובתימן סידי... פב"פ ברך, ובאשכנז-פולין יעמוד פב"פ, ובכהן ולוי מצרפין גם הכהן, הלוי.

למעשה, לפי השו"ע (או"ח סימן קלה סעיף יא, ואבן העזר סי' קכט סעי' יח) מעלים לתורה בשם העולה, וכך כתב הרמ"א (סימן קלט בהגה סעיף ג):
ואין החזן עולה רק כשהסגן אומר לו לעלות, אבל אין קורין לו בשמו כמו שאר העולים שקוראים אותם בשמם פלוני בר פלוני.

טעם לקריאה בשם

בטעם החיוב לקרוא לעולה לתורה בשמו מצאנו מספר הסברים. הראב"ה (מגילה סי' תקעז) והמרדכי (גיטין רמז תב) כתבו שהטעם הוא "משום אינצויי כהנים אהדדי, או לויים או ישראל", ומכאן שעל אף שנהגו לומר 'יעמוד פלוני' הדבר איננו הכרחי, ולכאורה כל דרך קריאה לעולה שתימנע אי הבנות ומריבות תהיה מקובלת.

לעומת זאת, לדעת ר' יצחק דאנציג בשו"ת בית יצחק¹³ יש בקריאה בשם עניין מהותי, על פי מה שראינו לעיל שאי הזכרת שמו של אדם מהווה ביזיון, ועל כן כתב הבית יצחק:

ואנו מכבדין את התורה בקרוא את העולין לה בשם של חיבה ואהבה, להראות שהם חשובים בעינינו, א"כ זהו כבוד התורה בעלות לה אנשים חשובים. ומצינו כזו בשו"ע דחשובי הקהל נקראין לס"ת... והחשיבות היא אם קורין לאחד בשמו ובשם אביו... א"כ בהזכיר שמו פלוני וגם שם אביו... הוא קריאה של חיבה...

טעם נוסף כתב רבי יצחק אייזיק יהודה יחיאל ספרין בספרו שולחן הטהור (קומראנא, סימן קלט סעי' ג):

12 עי' גם ב"ילקוט מנהגים: ממנהגי שבטי ישראל".

13 חלק תורת המנהגים סי' כא.

מן הראוי לדקדק הרבה כשקורין העולה לס"ת שיקראו אותו בשמו ובשם אביו בדקדוק גדול, כי שם כל ישראל ונפשו מרומז בתורה, ויש לו חלק בתורה, ע"כ ידקדק בזה.

ורבי הלל ליכטנשטיין בספרו 'מקרי דרדקי' על פרשת במדבר נתן טעם המבוסס על ההלכה, שכשם שניתנה תורה על ידי סרסור כך אנו צריכים לנהוג בה על ידי סרסור¹⁴, ועל כן בשעת קריאת התורה עומדים שלושה "הסגן שהוא עומד כביכול במקום הקב"ה, שהרי הוא מצווה לקרות למי שהוא ישר בעיניו, והשליח ציבור הוא הקורא והוא הסרסור במקום משה, והעולה לתורה הוא המקבלה במקום כל ישראל ובשליחותם". וכיון שקריאת התורה צריכה להידמות למתן תורה, והעולה לתורה הוא כנגד ישראל, נדרש לצורך העליה לתורה להביא את ספר היוחסין שלו, וזאת על פי המדרש¹⁵ שלא זכו ישראל ליטול את התורה אלא בשביל היוחסין שלהן. "מעשה שקריאת התורה ברבים היא דוגמת נתינתה לישראל, אתי שפיר מנהג ישראל שצריך דווקא לקרות להעולה בשמו ובשם אביו, ככתוב למשפחותם ולבית אבותם".

מנהגים שלא לקרוא בשם¹⁶

א. מנהג ה"ר שמואל מבייבר"ק: במרדכי גיטין על דף נט, א (רמז תב) כותב שקרובו ה"ר שמואל מבייבר"ק לא היה קורא לעולה בשמו, אלא מרמז לו שיעלה. לשיטת המרדכי שהובאה לעיל, שמטרת הקריאה בשם היא דלמא אתי לאינצוי, ברור מדוע אין צורך לקרוא דווקא בשם, ועל כן הוא כותב ש"אין חובה להזכיר כהן, ועוד אפילו שמו אין צריך להזכיר, אלא מרמז לו שיעלה". אמנם למעשה כותב המרדכי "דנהגו עתה לקרות בשם הקרואים". וכך כותב גם הרמ"א בדרכ"מ סימן קלט אות א "עין לעיל סימן קל"ה (אות ח) כתבתי דאין צריך לקרות לעולה בשמו אלא ברמז בעלמא סגי, מיהו המנהג הפשוט בכל מקום לקרות יעמוד פלוני בן פלוני".

ב. מנהג ג'רבא: בספרו איש מצליח (מילואים יט)¹⁷ כותב הרב מצליח מאזוז:

באי ג'רבא לא נהגו לקרוא העולים לתורה בשמותיהם, אלא יעמוד בעל שלישי, בעל רביעי בכבוד... אולם בתוניס נהגו לומר יעמוד השם הטוב פלוני כהן בכבוד או שלישי רביעי וכו', ומצאתי שמנהגם קדום מלפני גירוש ספרד¹⁸...

14 מקור דבריו בלבוש שהובא גם מ"ב ס"ק טז.

15 ילקוט שמעוני במדבר פרק א סימן תרפד.

16 ישנם מקורות למנהגים שרק לעולה לשביעי ואו למפטיר לא קראו בשם, ואכמ"ל.

17 וכן הזכיר בחלק אה"ע סימן נה "אצלנו בג'רבא שאומרים בעל שלישי בעל רביעי בכבוד".

18 ע"ע במאמרו של הרב עובדיה חן באתר ישיבת כסא רחמים <https://www.ykr.org.il/article/293>

את העובדה שבג'רבא, בניגוד לשאר ערי תונים, לא הזכירו את שם העולה¹⁹, אפשר להסביר בכך שג'רבא הייתה "עיר שכולה כהנים"²⁰. לדעת ר' יוחנן (גיטין נט, ב) "כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון", וישנן בראשונים מספר שיטות כיצד לנהוג בעיר שכולה כהנים: שלא יקראו כלל²¹, שיעלה כהן אחד לכל העליות ובין העליות יחזור ויברך²², או שיקראו כהן אחר כהן כיון שאין בזה פגם, שהכל מכירים את המציאות שכולם כהנים²³. מסתבר שלדעת חכמי תונים וג'רבא ככלל יש לקרוא לעולה בשמו ואם הוא כהן לציין את היותו כהן, אלא שבג'רבא עיר הכהנים פסקו כרשב"א שיעלו הכהנים בזה אחר זה ואין בכך פגם, אלא שהשמיטו את עובדת היות העולה כהן ואגב זאת גם לא ציינו את שמו. חיזוק לסברה זו ניתן למצוא בדברי המרדכי²⁴, אשר גם מהם עולה שאי הזכרת שם העולה והיותו כהן תפתור את בעיית הפגם שבעליית כהן אחר כהן. אמנם המרדכי עצמו לא מקבל פתרון זה, וכאמור לעיל לשיטתו כלל אין חובה להזכיר את היות העולה כהן או את שמו, אלא שכך נהגו.

ג. מנהג ירושלים: מקור אחר, אולי העקרי, למנהג שלא לקרוא לעולה בשמו, הוא דברי החיד"א בשו"ת חיים שאל סימן יג:

בעה"ק ירושלים ת"ו לא נהגו שהש"ץ קורא לעולה בשמו בקול רם כמנהג חו"ל²⁵, רק השמש עד שלא סיים העולה שהוא קורא בתורה הולך אצל יחיד אחד ואומר לו שיעלה, ואם היחיד אינו רוצה לעלות מחמת איזה סיבה אומר לשמש שיקרא לאחר. וזה מצוי הרבה. וזו תקנת הראשונים שלא יהיה בכלל הקורין אותו ואינו עולה²⁶, וזמנין שאינו רוצה לעלות לטעם ידוע אצלו, ואם היו קורין בשם היה מוכרח לעלות ונמשכו קפידות, להכי תקנו שלא יקרא

19 ואולי הוספת המילה "בכבוד" באה להדגיש שאי הקריאה בשם אינו נובע מביזוי העולה.

20 ראו ר' אליהו בירנבוים, תונים, ג'רבה, אי הנפלאות <https://did.li/sZZHw>.

21 רבינו ירוחם נתיב ב ח"ג כ, הגהות מיימוניות הל' תפילה פרק יב אות ר בשם הר"מ, ומרדכי פרק הניזקין אות תב בשם הר"מ, מובא בב"י או"ח סי' קלה.

22 מהר"י אבוהב בשם יש מי שכתב, ועפ"י הבי"י סי' קלה כוונתו לתוס' הניזקין נט, ב סוף ד"ה כי קאמרינן, ולמרדכי מגילה אות תתיא, מובא בב"י שם.

23 שו"ת הרשב"א ח"א סי' יג סי' תשלג, מובא בב"י שם.

24 גיטין נט, א סימן תב.

25 דברי החיד"א הובאו בכפ החיים סימן קלה ס"ק סג, ושוב בסי' קלט ס"ק ט, שם גרס "כמנהג כל מקום".

26 ע"י ברכות נה, א "שלושה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם, מי שנותנין לו ס"ת לקרות ואינו קורא..."

לעולה הש"ץ רק השמש יודיענו בינו לבינו, ואם רוצה שלא לעלות אינו עולה. וכן המנהג פשוט כידוע.

גם מדברי החיד"א נראה שהמנהג המקובל והרצוי הוא לקרוא לעולה לתורה בשמו, אלא שתקנו שלא לקרוא בשם מאחר "ומצוי הרבה" שמי שקוראים לו מסרב לעלות. בכף החיים²⁷ פוסק כחיד"א, ומוסיף: "ויש מקומות נוהגים שמי שרוצים לכבדו לעלות לס"ת הולך השמש אצלו ונותן בידו טס של כסף... וגם זה המנהג הוא מטעם הנזכר". דברי החיד"א וכף החיים מעלים שתי קושיות. בשו"ת הלל אומר לר' הלל בן אליהו פוסק שואל מה הועיל החיד"א:

אם מודיעים לו ע"י השמש או ע"י פתקא ואינו עולה, מאי נפקא מינה בזה, כלום אין זה בכלל שנותנים לו ספר תורה ואינו מברך, ועוזבי ה' חו"ש²⁸? ולדעתי זה ביזיון גדול אם אין מזכירים את שמו ושם אביו בעלותו לתורה, כדאיתא במדרש: עד מתי כבודי לכלימה, עד מתי אתם מבזים אותי וקורין לי בן ישי... ולפי זה היעדר השם לביזיון יחשב²⁹.

קושיא זו מתעצמת מדברי החיד"א עצמו שהבאנו לעיל, שחש לביזיון אי קריאה בשמו של אדם, והדגיש את החביבות שבקריאה דווקא בשם³⁰.

השאלה השנייה היא מדוע הניח את "מנהג חו"ל"³¹ ואת פסק השו"ע והרמ"א, וחשש לדרב יהודה שלא נפסק ברמב"ם ובשו"ע³²?

נראה ליישב את שתי השאלות מתוך דיוק דברי החיד"א. על פי החיד"א "השמש עד שלא סיים העולה שהוא קורא בתורה הולך אצל יחיד אחד ואומר לו שיעלה", או לפי כף החיים "נותן בידו טס של כסף", ולאחר מכן אין כלל קריאה נוספת לעולה. החומרה והביזיון הגדול לספר התורה הם דווקא במי שקוראים לו ואינו עולה בקריאה פומבית, כאשר התורה ממתנה מיותמת ומבושת וכביכול אין חפצים בה³³. מאידך, גם החובה

27 סימן קלה ס"ק סג, וסי' קלט ס"ק ט.

28 בשו"ת דברי ישראל לר' ישראל וועלץ הקשה גם הוא בדיוק באותו הלשון.

29 ע"י שם שמביא מקורות נוספים על הביזיון שבאי קריאה בשמו של אדם, וכפי שראינו לעיל

30 ע"י ילקוט יוסף הלכות כיבוד אב ואם חלק א פרק ה דין מורא אב ואם "טעם למנהגינו שלא לקרוא בשם לעולים לספר תורה" שמיישב קושיא זו, אך דבריו מיישבים את המנהג היום ולא את עצם הקושיא על החיד"א.

31 או "מנהג כל מקום" לפי גרסת כף החיים.

32 ואף מוכח מפסק השו"ע (סי' קלט סע' א) שלא חשש לדברי רב יהודה הנ"ל.

33 ע"י בית יצחק תורת המנהגים סי' כ שחילק בין שני הסברים בדברי הירושלמי על העולה לתורה ואינו נקרא, והנפקא מינה ביניהם לעניין סירוב לעלות בפומבי וסירוב לעלות בפני עצמו.

לקרוא בשם היא דווקא בקריאה לעולה בפומבי, אך כשאין קריאה פומבית גם אין צריך להזכיר את שם העולה³⁴. לפיכך כיון שלא קראו לעולה כלל, רק השמש באופן אישי ניגש לעולה ואומר לו שיעלה (או נותן לו טס כסף עם כיתוב), והקרוא ניגש מעצמו ללא כל קריאה נוספת, הרי שאם סירב היה זה סירוב שקט ואם לא סירב עלה בעצמו³⁵ ללא קריאה נוספת, וממילא לא התלווה לכך שום ביזיון של קריאה שלא בשמו ובשם אביו. ועדין נראה שגם לפי החיד"א אלמלא החשש של "קורין אותו ואינו עולה" מוטב לקרוא לעולה לתורה בשמו.

ד. מנהג רבי אורי ('השרף') מסטרעליסק: בספר שולחן הטהור (קומרנא) סימן קלט סע' ג כתב: "ויש נוהגים שלא לקרותו בשמו, וטעם דילמא פגם בחלקו חלק תורתו" ... בספר באר שבע³⁶ על ספר מנהגי הקהילות גילה שהנוהג כך היה רבי אורי מסטרעליסק, וציטט את דברי ספר אמרי קודש (למברג תר"ל) סעיף סו: "...מפני שהאיש העולה לס"ת מעיינים אליו במעשים, ויוכל לבוא לידי היזק ח"ו, על כן הוא מסתירם". בהמשך מצטט בספר באר שבע את רבי יחיאל מיכל אב"ד ניונוב תלמידו המובהק של רבי יהודה צבי מסטרעטין בשו"ת הד"ר סימן מו (דף עג):

ובאמת אני מסתפק ושואל במה שהמנהג אצל רבותינו [לבית סטרטין] דאין קורין לתורה על שם אביו רק על שם מקומו, והקדוש רבי אורי מסטרעליסק היה טעמו ונימוקו עמו בזה שלא לעורר עליו קטרוג בזה.

אמנם בספר שולחן הטהור סיים דבריו באמירה חד משמעית "והמנהג הנכון אינו כן".

פסול גיטין, ממזרות ועיגון

בהמשך דבריו שהובאו לעיל³⁷ כתב הרמ"א³⁸:

מי שאביו משומד קורין בשם אבי אביו, אבל לא בשמו לבד שלא לביישו ברבים... ואסופי ושתוקי קורין אותו בשם אבי אמו, ואם אינו יודע קורין אותו בשם אברהם כמו לגר.

34 עי' פסק הרמ"א בסימן קלט סע' ג ובמ"ב שם ס"ק ח.

35 עי' כף החיים סי' קלט ס"ק ז שהעניין הוא בנתינת הרשות, וכשנתינה הרשות עולה ללא קריאה.

36 מראי מקומות וצינונים, השוואות הערות והארות מאת ר' יחיאל גולדהבר על ספר מנהגי הקהילות לר' יואל טויסיג ממטרסדורף (ירושלים תשס"ה), עיי"ש.

37 סימן קלט סעיף ג.

38 עי' גם בשו"ת ארץ צבי סי' צז שדן האם מותר לקרוא לאביו לתורה בשמו.

הט"ז במקום חולק על הפתרון המוצע על ידי הרמ"א, מחשש שהקריאה בשם אבי האם עלול לגרום שיעשו בו שימוש בכתיבת גט, דבר שיגרום לפסילת הגט:

לענ"ד שאין זה נכון, דשמא יבוא לגרש אשתו ויכתוב כן אנא פב"פ שהוא אבי אמו... נמצא הגט פסול.

דבריו אלו של הט"ז מבוססים על דברי השו"ע³⁹ שפוסק לגבי כתיבת שם האיש בגט שאם יש לו "שם מובהק שבו עולה לספר תורה וחותרם כתביו ושטרותיו אותו שם הוא עיקר". הרי שלפי השו"ע והט"ז השם בו נקרא אדם לס"ת הוא שמו העיקרי, וכיון שציון שמם המדויק של המגרש והמתגרשת בגט הינו קריטי לכשרותו של הגט, הרי שיש להקפיד ולדייק בשם בעת הקריאה לתורה. וכך כותב בשערי אפרים שער א סע' לה:

כל מי שיודע בטיב גיטין, מבין יודע שלפעמים נצמח מבוכה גדולה מקריאת הש"ץ לתורה, לפי שבגט צריך לכתוב שם המובהק של המגרש, ועושין עיקר משם שעולה בו לתורה וחותרם בו, ומחמת זה נופלים ספיקות הרבה... וע"י זה צריך לבוא לידי שני גיטין... ויארע לפעמים שיבוא ג"כ לידי עיגון או קרוב לעיגון כידוע לרגיל בספרי שו"ת המדברים בזה. ולכן ראוי לחזן לדייק בשם לכל קוראיו אשר יקראוהו באמת, כאשר הוא שמו ושם אביו האמיתי...

רבים האנשים בעלי יותר משם אחד, ורבים אחרים הנקראים בשמות לועזיים. המשותף לאלו ואלו הוא שהציון היחיד לשמם העברי הוא בעלייה לתורה, וביטול או שינוי שמם בעת העלייה לתורה עלול לגרום לשאלות וספקות בגיטין של אנשים אלו אם יגיעו לידי כך. ואכן בשו"ת מחולת המחנים⁴⁰ סי' ח העוסק כולו "בחומר איסור מבטל קריאה לס"ת בשם" מתנגד לביטול הקריאה בשם לעולה לתורה מחשש לפסול גיטין ולעיגון וממזרות העלולים לנבוע מכך⁴¹:

והנה להבחין איזה שם העיקר ושם הטפל, יש לנו בזה ארבעה יסודות לבחון עיקר השם, והוא א. שם שקורין אותו רוב העולם, ב. שם שחותם בו במכתבו, ג. שם שניתן לו בעריסתו מאבותיו, ד. שם שנקרא בו לס"ת... והנה אמנם אם יפול סתירה בין היסודות הללו... העלייה לס"ת מכריע הוא לעשות את שם הקודש לעיקר השם... ומעתה אם ח"ו יבטלו קהילה אחת מלקרוא

39 ע"י שו"ע אבן העזר סי' קכט סע' יח.

40 ר' ישראל דוד שלזינגר תלמיד החתם סופר, שו"ת מחולת המחנים (תרי"ט) "מבאר את פלגות הנהר העובר בין המחנים. מנהגי בתי כנסיות, החדשים, והישנים, בענין העמדת הבימה והחופה וקריאה לס"ת וכדומיהן".

41 עיי"ש באריכות, ובנוסף התיחסות מצד כבוד התורה וחובת השמירה על שמות הקודש ועוד.

לס"ת בשם הקודש... כאשר יבואו לסדר גט כריתות לו או לבניו הלא יחקרו
אחר שם הקודש ויכתבו שם הקודש לעיקר... וכי אין בזה חשש פסול ממזרות
בישראל ח"ו שיוכלו להפך את הטפל לעיקר⁴²...

שינוי המנהג

כפי שראינו, המנהג הקדמון והנפוץ מדורי דורות ברוב קהילות ישראל הוא לקרוא
לעולה לתורה בשמו ושם אביו. עם התפשטותן של ההשכלה והרפורמה באירופה,
ואיתן הניסיונות לשנות ממנהגי ישראל בכלל ובבית הכנסת בפרט, אנו מוצאים גם
ניסיונות לשנות ממנהג זה. הפרק השמיני בשו"ת מחולת המכנים העוסק, כאמור,
ב"חומר האיסור המבטל קריאה לס"ת בשם", נפתח ב"שאלת הנערים":

מנהג קהילתנו, כמו בכל תפוצות ישראל, לקרוא לס"ת בשם פלוני בן
פלוני. ולא יפה הדבר בעינינו קריאה של חינוך, ודי בזה אם יקרא השמש
יעמוד שלישי או רביעי, והשמש יתן טרם קריאת התורה לאיש המזומן לעליה
נייר אחד כתוב עליו שלישי או רביעי למען ידע לעלות כאשר ישמע קול
הקורא, והרווחנו שאין צריכים לחקור בבית הכנסת אחר שמות האנשים,
וגם לפעמים נעשה רעש גדול בבהכ"נ אם שני אנשים שמותיהן שווה ושמות
אבותיהן ג"כ שווה יבואו יחדיו על הבימה ויהיה רעש בבהכ"נ ואחד מהם
מתבייש, ולמה לנו המנהג הזה?

בנוסף לתשובותיו ההלכתיות והמחשבתיות מוסיף מחבר 'מחולת המכניים'
התייחסות לשינוי מהמנהג ש"אולי נתייחסד כבר מימי התלמוד, ועכ"פ כיון שהוא
מנהג ופשט בכל ישראל אין רשות לנו לבטלו, כמ"ש כמה פעמים⁴³ אשר המבטל
מנהג ישראל נקרא זקן ממרא".

החשש משינוי מנהגים ופגיעה בשמות הקודש היה גם אחד הגורמים ל"פסק בית
דין שנפסק באסיפת רבנים וגאונים⁴⁴ על ידי יותר מע"א זקני הדור זיע"א", שם נפסק
בין השאר:

42 עיי"ש שגם אם ידוע השם המלא כגון שמשמששים בו ב"מי שברך" עדיין יהיה ספק מהו השם
העיקרי ומהו כינוי, כי עצם השימוש בשם בעת העלייה לתורה הופך שם זה לעיקר, וללא קריאה
בשם יפסלו הגט בהפיכת הטפל לעיקר. פוסקים נוספים שחששו לפסול בגיטין ולמזרות
בעקבות ביטול או שינוי הקריאה לעולה בשם הם שו"ת אבני נזר סימן קג, שו"ת דברי ישראל סי'
נה, שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' יב, ובספר מקראי קודש לרב זלמן דרוק הלכות קריאת התורה
עמ' מה, עיי"ש.

43 עיי"ש סי' ג' חומר איסור מבטל מנהג.

44 אסיפת הרבנים שהתקיימה ביום ג' לשבת וישלח תרכ"ו בעיר מיהאלאוויטץ.

...בראותינו בעוונותינו הרבים זה זמן זמנים מקרוב באו חדשים, וחדשים עם ישנים מחבלים כרמים כרם ה', בפרוע פרעות בישראל פרצו ועברו חוק, יודעים ריבונם ומתכוונים למרוד בו, ובנו ובונים במות לעצמם לנתוש ולהרוס להחליף ולשנות בתבנית דמות בנין בהכנ"ס, ובעשות מגדל, ובנין בימה, ובמחיצה בין עזרת נשים לאנשים, ובהעמדת חופה, ושינוי כסות ש"ץ, ועם אותם הנערים הידועים המנוערים, ובשאר מנהגי בהכנ"ס וניגוני תפילה הנהוגים בכל תפוצות ישראל מקדם קדמתה... **ואחרון הכביד שהנהיגו ביניהם שלא יזכר שם ולשון ישראל עוד...** וע"כ מחויבים אנו לחקוק בעט ברזל ועופרת לזכרון לדורות הבאים דברים אלו האמורים כאן... **אסור לשנות שום מנהג יהדות או שום נימוס בהכנ"ס מאשר מקובל מאבותינו ואבות אבותינו...** לחזק בדק של קיום תורתנו הקדושה אצל המון עם ה', שעדיין ליבם קרוב אל ה' וגחלתו של אברהם עדיין בוערת בקרבם, למען ידעו ידיעה ברורה שכל מנהגי ותקנות ישראל יסודותם בהררי קודש ועומדים ברומם של עולם, ומאן חשוב ומאן ספון בדור היתום הזה לשנות את אשר כבר עשוהו, הלא אמרו חז"ל אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם אם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים ולא כחמורו של ר' פנחס בן יאיר...

בין החותמים על פסק בית הדין הזה היה גם רבי הלל ליכטנשטיין, הפוסק בספרו מקרי דרדקי פרשת במדבר⁴⁵:

על דבר שאלתו אם נכון הדבר לעלות לקרות בס"ת ע"י שמחלקין קארטען להקראים מי ראשון, ומי שני, ומי שלישי ואינם מזכירין שמו, או לא. תשובה: דבר זה אסור לעשות, כי מנהג ישראל תורה הוא שצריך לקרות את העולה בשמו ובשם אביו, וכן האריך בזה בספר מחולת המחנים ס' ח' וכן בספר צרור החיים דף נ"א ע"ב... וכל המבטל מנהג ישראל עובר על לאו דלא תסור ועל לא תסיג גבול עולם, ונקרא זקן ממרא, כי מנהג ישראל תורה היא ויסודתם בהררי קודש, וגם אם אנחנו לא נדע הטעם למה נתייחד, בעל כורחנו צריכין אנו לכוף עורפינו ולשמוע להם, כי מה אנו ומה חכמתנו.

בשנת התרמ"ג (1883) פנתה קהילת טשענסטחוב בשאלה זהה לאבני נזר⁴⁶ ולרבי ישראל אליהו יהושע מקוטנא⁴⁷: "בדבר אשר חדשים מקרוב באו וחפצים לשנות מנהג אבותינו להפך חוק מלקרוא בשם לעולי תורה, רק יעמוד כהן יעמוד לוי וכו'⁴⁸".

45 וע"ע בשו"ת בית יצחק חלק ב סימנים כ-כא.

46 ליקוטי שו"ת סי' קג.

47 שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' יב.

48 ראה עלי תמר מגילה פרק ג הלכה ד"ה ולא שבעה קרואין אינו, המביא את סיפור המקרה לפרטיו.

גם הישועות מלכו וגם האבני נזר אוסרים את שינוי המנהג. הישועות מלכו מתמקד בחומרת השמירה "לבל ישכח שמות היהודים" ו"חשש באיסור אשת איש לענין גיטין" ו"חומרת העון הקל הנוגע לכללות ישראל הוא חמור באיכות מעבירה חמורה יחידית". לעומתו האבני נזר מתמקד בחומרת השמירה על המנהג:

כי חלילה וחלילה להפר המנהג בקריאה לס"ת בשמות אשר הנהיגו וגבלו ראשונים. והנה רש"י פירש בהא דערקתא דמסאנא... שאינו מצוה רק מנהג בעלמא ואעפ"כ... יהרג ואל יעבור... וזה ברור שהחפצים לשנות את מנהג הקריאה לא במרד ובמעל חלילה יעשו זאת... רק יחפצו להתדמות להחדשים באשכנז, וזאת ידוע כי המתחילים באשכנז לשנות המנהגים היה חפצם ומגמתם לעקור את הדת בכללו... וא"כ בנ"ד נמי מאחר שהמחדש הראשון כוונתו לעבור על דת, שוב גם הבאים להתדמות להחדשים נידונים ג"כ כאילו הייתה כוונתם לעבור על דת, ואפילו ערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור. ומהראוי שתדעו כי מנהגי ישראל לא על תוהו נתיסדו ח"ו, ובכולם יש בהם סודות עמוקים ונכוחים למבין, וגם המנהג הזה לקרוא בשמות לעלות לתורה יסודותו בהררי קודש כנודע למביני מדע...

גם בשו"ת בית יצחק⁴⁹ יוצא נגד שינוי מהמנהג לקרוא לעולה בשמו. ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יז סי' טז פסק:

אצלינו רובא דרובא דמקומות החרדים קוראים בשם יעמוד פב"פ, ואין לנטות ממנהג ישן וותיק זה.

כך פוסקים גם הרב זלמן דרוק (מקראי קודש הלכות קריאת התורה עמוד מד), הרב דב ליאור באתר ישיבה⁵⁰, הרב אברהם ספקטור (ספר הגבאי בפרק אופן חלוקת הכיבודים סעיף ו)⁵¹, וכך גם בקרב הפוסקים התימנים הרב יצחק רצאבי בספר בארות יצחק על פסקי מהרי"ץ:

מנהגינו לקרות כל עולה לתורה בשמו ובשם אביו באופן זה, סידי (פירוש בלשה"ק אדוני, מר) פלוני בן פלוני, ברך... ולא כהנהגין לומר ראשון יעמוד בכבוד, שני יעמוד בכבוד וכו'...

49 ר' יצחק ב"ר מנחם מניש דנציג חלק ב תורת המנהגים, סימנים כ-כא.

50 <https://www.yeshiva.org.il/ask/60265>

51 עי' בדבריהם שכתבו שיהודי אשכנז קוראים לעולה לתורה בשמו, אך הספרדים אינם מקפידים על כך. אמנם, כפי שראינו גם בקרב הספרדים יש המקפידים על קריאה בשם.

סיכום

שמו של אדם מישראל (ובעצם של כל נברא) מבטא מהות, וחשיבותו כה גדולה עד שלימדונו חז"ל שאחת הזכויות בגללן נגאלו ישראל ממצרים היתה שלא שינו את שמם⁵². מקור הקריאה לעולה לתורה בשמו הוא קדמון, נפוץ בכל רחבי העולם היהודי, ומוזכר כבר בדברי הגאונים. ונראה שאף בימי הגמרא ואולי גם קודם לכן נהגו כך. בטעם החיוב לקרוא לעולה לתורה בשמו הוצעו בדברי גדולי ישראל מספר הסברים: מניעת מריבות, חביבות וכבוד התורה, ששמו של כל אדם מישראל מרומז בתורה, וזכר למעמד הר סיני שהביאו ייחוסיהם. היו קהילות ששינו מן המנהג הקדמון ונהגו שלא לקרוא בשם מסיבות הלכתיות מקומיות⁵³, וישנן קהילות הממשיכות במנהג זה גם היום. ניסיונות לשנות מהמנהג הקדום בקהילות אשכנז נתקלו בהתנגדות עזה של הפוסקים, בעיקר מחשש לפסול גיטין⁵⁴ וחשש לשיחת השמות העבריים⁵⁵ ומהתנגדות חריפה לכל שינוי של מנהג ממנהגי ישראל. מן האמור נראה פשוט שאין היתר לשנות את אופן הקריאה לעולה לתורה בניגוד למנהג המקובל, ורק קהילות הנהוגות כך מדורות ימשיכו במנהגן. בקהילות מעורבות⁵⁶ ינהגו כמנהג הקדמון שהוא מנהג רוב הקהילות, ויקראו בשמו של העולה.

גדולי ישראל בכל הדורות⁵⁷ - בניגוד גמור לדעה שהמאבק בשינוי מנהגים נולד רק עם התפשטות הרפורמה - ייחסו חשיבות רבה לשמירת המנהגים, וכפסק הרמ"א בעניין מנהג הכאת המן "ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כי לא לחינם הוקבעו". וכך כתב רבי יהודה עייאש⁵⁸ בשו"ת בית יהודה חלק אורח חיים סימן ס:

52 שהש"ר ד, יב.

53 ג'רבא - עיר שכולה כהנים, שלא יהיה מי שקורין לו לתורה ואינו עולה.

54 כאמור, בעיה זו אינה נפתרת בהזכרת השם ב"מי שברך".

55 תוספה הבאה לידי ביטוי בעיקר בחו"ל, אך גם בא"י אצל אנשים בעלי יותר משם אחד.

56 נושא נוסח התפילה ומנהגי בית הכנסת בקהילות מעורבות נידון כבר רבות. אכמ"ל בדין ההלכתי, אך הפתרונות המקובלים הם קביעת נוסח על פי רוב, נוסח אחיד המשלב בין מנהגים, או נוסח על פי החזן. הנהגים ע"פ רוב המתפללים כמנהג קהילה שאינה מזכירה את שם העולה תנהג גם בזה כמנהג קהילתם. בקהילה בה קבעו נוסח משולב או קהילה ללא נוסח קבוע ראוי שינהגו על פי מנהג רוב הקהילות (אשכנז, תימן, וחלק מקהילות עדות המזרח) שקוראים לעולים בשמם, בפרט שמדברי החיד"א עצמו עולה שכך ראוי היה לנהוג אלמלא החשש של קוראים לו ואינו עולה. יתרה מזאת, בימינו שבמרבית הקהילות הקורא הוא בעל קריאה ולא העולה עצמו, החשש של 'קוראים לו ואינו עולה' קטן, ויתכן שגם החיד"א היה פוסק לקרוא לעולה דוקא בשמו.

57 ע'י תרומת הדשן סע' א, מהרי"ק שורש ט, מהרי"ל מנהגי יום כיפור, רמ"א או"ח סי' תרצ סע' יז, שדי חמד מערכת המ"ם כלל לו, לב חיים חלק שני סי' ט, ועוד רבים.

58 רבי יהודה בר יצחק עייאש, אלג'יריה (תמ"ח-תק"כ).

והרבנים הקדומים אשר הנהיגו את קהלם במחנה אלוקים זה היו מדקדקין בדברים שנתפשט בהם המנהג שלא לשנות לא דבר ולא חצי דבר, והיו טורחים לקיים המנהג ומעמידים אותו בדבר המעמיד, דאפילו באלף לא בטיל. וזאת תורת האדם השלם לאחוז במעשה האבות ולא יטה ימין ושמאל, כי אם יבוא לסמוך כל אחד על ע"פ הכרעתו ושיקול דעתו, ולתקן כפי אשר יכשר בעיניו ולא יחוש למי שקדמוהו, היום יתבטל מנהג אחד ולמחר שנים וכן למחרתו, וממילא כל המנהגים יעדרו ותהיה תורה חדשה בכל דור ודור, וימשך מזה לפשוט יד גם בדברים שנהגו בהם איסור על פי גדול הדור והשופט אשר היה בימים ההם, ועבירה גוררת עבירה. ולכן כל מורה צדק בעיר הזאת שישב על כסא קודשו סמך את ידו החזקה לחזק במסמרים מנהג מי שקדמו, ובדרך זה אנו דורכין מעתה ועד עולם.

קרית חינוך שעלבים על מוסדותיה וראשיה וצוותה ותלמידיה

מתאבלת מרה על פטירת ידיד ותיק של הישיבה

מדריך ומחנך ומורה-המורים וסופר ויקיר ירושלים

ר' רחמים ב"ר יעקב מלמד כהן ז"ל

הכשיר להוראה מאות מתלמידי הישיבה במסירות ובאהבה

היה דוגמא וסמל לגדלות האדם ולחיבור בין השמים לארץ

איש פלא שקידש כל חייו ובעיקר בשנות מחלתו את שם ה' ברבים

נלב"ע בט"ז מרחשון תשפ"א

כשהוא מותיר אחריו משפחה לתפארת

ומורשת שתיזכר לעולם

תנצב"ה

